

אהבת ה' ויראתו במשנת הרמב"ם*

הן בספר המצוות והן במשנה תורה מונה הרמב"ם את מצוות אהבת ה' ויראתו בין המצוות הראשונות, דבר המעיד על מרכזיותן. אולם, דומה כי ישנן סתירות בין שני החיבורים הללו בנוגע לאופיין. ננסה להתמודד עם סתירות אלו, תוך עמידה על עיקרון חשוב הנמצא, לדעתנו, בדברי הרמב"ם.¹

א. אהבה ויראה במשנה תורה

הרמב"ם דן באהבת ה' וביראתו בפרק השני מהלי יסודי התורה (ה' א-ב)²:

הא-ל הנכבד והנורא הזה, מצוה לאהבו וליראה ממנו...

והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו?

בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ - מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול... וכשמחשב בדברים האלו עצמן, מיד הוא נרתע לאחוריו וירא ויפחד, ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה, עומד בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות...

אהבתנו את הקב"ה תלויה בהבנתנו אותו, על פי דעתנו הדלה. דבר זה ניתן ללימוד על ידי התבוננות בטבע, שהוא מעשי ידי ה':

וכבר הודעתך שאין שם זולת ה' יתעלה והמציאות הזו, ואין למידות³ עליו יתעלה כי אם

(מורה הנבוכים א, עא)

מן המציאות הזו מכללותה ומפרטיה.

על כן, מובן מדוע ישנו צורך בהכרת הטבע כדי לדעת את הקב"ה ולאהבו.

ולפי הדברים האלו אני מבאר כללים גדולים ממעשה ריבון העולמים כדי שיהיו פתח למבין לאהוב את השם, כמו שאמרו חכמים בעניין אהבה, שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם.

* ציטוטים במאמר זה מספר המדע הם על פי מהדורת 'יד פשוטה' של הרב רבינוביץ, אם כי חלוקת ההלכות בו ובשאר משנה תורה נעשתה על פי הדפוסים הרגילים. הציטוטים מפירוש המשנה, מספר המצוות וממורה הנבוכים (כולל מספרי העמודים וההערות) הם על פי מהדורות הרב קאפח. הציטוטים מאגרות הרמב"ם (כולל מספרי העמודים) הם על פי מהדורת הרב שילת. ההפניות לשו"ת הרמב"ם הן למהדורת בלאו.

1. מצוות אהבת ה' והיחס בינה ללימוד מדעי הטבע כיום היוותה כר נרחב לדין בגיליונות קודמים של 'צהר' (א, ב, ד, ו). אנו לא נתייחס ישירות למאמרים אלו, אלא נציג את גישתנו ביחס לחלק מהנושאים שעלו בהם. בנוסף, ראה גם: חיים קרסל, "אהבת ה' ויראתו במשנתו של הרמב"ם", דעת 37, תשנ"ו, עמ' 127-151; אליהו נגר, "היראה במשנת הרמב"ם (בחינה מחודשת)", דעת 39, תשנ"ז, עמ' 89-99.

2. ועי' גם בהמשך הלי יסודי התורה (ד, יב) דברים דומים ביחס לאהבה ויראה.

3. היינו: ואין דרך ללמוד.

במקום נוסף מדגיש הרמב"ם כי האהבה מושגת דרך התבוננות בטבע. אמנם התורה לא ציוותה עלינו במפורש להתבונן בטבע, אולם:

... שאר ההשקפות הנכונות בכל המציאות הזו, אשר אלה הם כל המדעים העיוניים לכל ריבוי מיניהם, אשר בהם יתקיימו אותן ההשקפות שהם התכלית הסופית, הרי אף על פי שהתורה לא קראה אליהן בפירוש כמו שקראה אל ההם⁴, כבר קראה אליהם באופן כללי, והוא אומרו: "לאהבה את ה'". **וכבר ביארנו במשנה תורה כי האהבה הזו לא תהיה אלא בהכרת המציאות כפי שהיא ובהתבוננות בחכמתו בה.** (מורה הנבוכים ג, כח)⁵

לאור זאת ברורה החשיבות שראה הרמב"ם בלימוד מדעים אלו. זאת כדי להכיר את מי שאמר והיה העולם, על מנת להגיע לאהבה.

ועל פי הדעה - על פי האהבה⁶, אם מעט - מעט, ואם הרבה - הרבה. לפיכך צריך האדם לייחד עצמו להבין ולהשכיל בחכמות ותבונות⁷ המודיעין לו את קונו כפי כוח שיש באדם להבין ולהשיג, כמו שביארנו בהלכות יסודי התורה. (הלי' תשובה י, ו)

בדומה לאהבה, כך גם ביחס ליראה. כאשר האדם מתבונן במעשי הטבע, ודרכם יודע את מי שעומד מאחוריהם, הרי הוא מבין את מקומו ונרתע לאחוריו. יראה זו הינה יראת הרוממות.

ברם, עיון בדברי הרמב"ם בספר המצוות מעלה כיוון אחר.

ב. אהבה ויראה בספר המצוות

ביחס למצוות יראת ה' כותב הרמב"ם:

שנצטוונו לקבוע בדתנו יראתו יתעלה ולערוץ מפניו ואל נהיה כשאננים הבוטחים, אלא נחוש לביאת עונשו בכל עת. וזהו אומרו יתעלה "את ה' א-להיך תירא". (ספר המצוות, עשה ד) מכאן עולה כי היראה שעליה נצטוונו הינה דווקא יראת ה' **העונש**. אין מדובר כאן בהתבוננות בטבע ובהבנת מקום האדם בו ויחסו לעומד מאחוריו, אלא בהפנמה כי הקב"ה מעניש את העוברים על רצונו.

ניתן ליישב ששני סוגי היראה קיימים, ואילו היראה העדיפה הינה יראת הרוממות. יראת העונש הינה יראה הנובעת מגורמים חיזוניים ואיננה יראה נעלה. אמנם, יראת העונש גם היא יראה, ועל כן כתבה הרמב"ם בספר המצוות. העובדה כי הוא לא הזכיר אותה במשנה תורה מעידה,

4. היינו: מציאות ה', שכר ועונש ועוד.

5. ועי' גם בפתיחה למורה הנבוכים (עמ' ח) שם מבאר הרמב"ם את הסיבה לכך שהתורה פתחה במעשה בראשית. נראה כי הרמב"ם רצה לפתוח את ספרו באותו אופן שבו פתחה התורה - במעשה בראשית (ומרכבה).
כן מצינו כי לדעת הרמב"ם, תשובת הקב"ה לבקשתו של משה "הודיעני נא את דרכך" הינה הסבר פעילות הטבע, כאשנב שדרכו ניתן להכיר את הקב"ה (מו"נ א, נד): "אומרו 'כל טובי' הוא רמז למה שהציב לפניו כל הנמצאים... שאז ידע הנהגתו אותם היאך היא הכלל והפרט... **כי השגת אותם המעשים הם תארו יתעלה אשר על ידם הוא נודע**".

6. ראה גם שייני נוסחאות, מהדורת ר"ש פרנקל. ועל כל פנים הכוונה אחת: האהבה תלויה בידיעה.

7. ביחס לשאלה על אילו חכמות מדובר ראה מאמרו של הרב קאפח, "לימודי 'חולי' במשנת הרמב"ם", תחומין ב, עמ' 251-242.

לכאורה, כי היא איננה העדיפה. ברם, דומה כי ההתעלמות המוחלטת מסוג היראה השני בכל אחד מהחיבורים מקהה כיוון זה⁸.

שאלת היחס בין שני המקורות מתחדדת כאשר אנו דנים במצוות אהבת ה':

שנצטוונו על אהבתו יתעלה, והוא שנתבונן ונסתכל במצוותיו וציווי ופעולותיו, כדי ששגיאה ונתענג בהשגתו תכלית העונג, וזוהי תכלית האהבה המצווה. (ספר המצוות, עשה ג) בדומה לדבריו בהלכות יסודי התורה מתייחס הרמב"ם לכך שאהבת ה' תושג על ידי התבוננות במעשי הקב"ה. אולם, על דבריו במשנה תורה מוסיף הרמב"ם בספר המצוות עניין נוסף: אהבת ה' תושג גם על ידי התבוננות "במצוותיו וציווייו".

אלא כל אות שבה⁹ יש בה חכמות ונפלאות למי שהבינו ה', ולא תושג חכמתה, ארוכה מארץ מידה ורחבה מני ים, ואין לאדם אלא להתפלל... "גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך".

(פיהמ"ש סנהדרין י, א, היסוד השמיני)¹⁰

ממילא, על-ידי התבוננות והעמקה בדברי התורה אנו באים לידי אהבת נותן התורה. מדוע לא הזכיר הרמב"ם דבר זה במשנה תורה? במקרה זה לא נוכל לתרץ כי מדובר בדרך פחותה להגיע לאהבה, שהרי לכאורה אין שום חיסרון בכך שמגיעים לאהבת הקב"ה דרך חכמת התורה ולא דרך מעשיו בטבע.

אמנם, מצינו במשנה תורה כי ישנה חשיבות ללימוד התורה גם כדי להגיע להבנה טובה יותר במעשה מרכבה ומעשה בראשית:

שאין ראוי להטייל בפרדס אלא למי שנתמלא כריסו לחם ובשר... לידע ביאור האסור והמותר וכיוצא בהן משאר המצוות. ואף על פי שדברים אלו 'דבר קטון' קראו אותם חכמים... אף על פי כן ראויין הן להקדימן, שהן מיישבין דעתו שלאדם תחילה... (הלי יסודי התורה ד, יג) ברם, דומה כי הרמב"ם בספר המצוות לא התכוון להתייחס לתורה רק כהכנה לדרך אחרת בהשגת אהבת ה'. מדוע, אם כן, לא כלל הרמב"ם במשנה תורה את ההתבוננות בתורה כחלק ממצוות אהבה?

כדי לנסות להתמודד עם שאלה זו נתבונן תחילה בגישתו להוכחות מציאות ה' ואחדותו.

ג. הדרכים להוכחת מציאות ה'

בספרו מורה הנבוכים עוסק הרמב"ם בהוכחות למספר יסודות בסיסיים: מציאות ה', אחדותו, אי גשמיותו ובריאת העולם (כלומר, שהעולם אינו קדמון). בפני הרמב"ם עמדו שתי גישות

8. הרב קאפח העיר בדבר סתירה זו בהערותיו לספר המצוות (מהדורתו, עשה ד, העי' 25). בפירושו למשנה תורה (מהדורתו, הלי יסודי התורה פרק ב אות ב, וכן הלי תשובה פרק י אות ה) הוא טוען כי העיקר הוא כדברי הרמב"ם בספר המצוות, כלומר יראת העונש. הוא אף טוען כי אין מושג הנקרא "יראת הרוממות".

אנו נוקטים בכיוון שונה, המתבסס על קיום המושג יראת הרוממות (בד בבד עם יראת העונש), כפשט לשונו של הרמב"ם בהלי יסודי התורה. וראה מאמרו של אליהו נגר (לעיל העי' 1).

9. היינו: בתורה.

10. ועיי גם בספר המצוות, הכלל השני: "לפי שמחכמת הכתוב שאפשר למצוא בו רמז המורה על אותו הפירוש המקובל או היקש המורה עליו" (והשווה זאת להקדמה לפיהמ"ש, עמ' א ושם בהעי' 29; שם עמ' ט ובהעי' 56). ועיי באריכות באיגרת תימן, עמ' קכא-קכג, ביחס שבין תורתנו לבין תורות אחרות.

מרכזיות ביחס לדברים אלו:

1. גישת חכמי היכלאם: ניתן להוכיח כי העולם נברא, וממילא יש לו בורא.
 ב. הגישה האריסטוטלית: ניתן להוכיח כי ישנו אל אחד המקיים את העולם ואינו גשמי. אמנם, העולם עצמו קדמון, ואותו אל לא ברא אותו, ולכן ברור כי לא ניתן להוכיח את הבריאה. לכאורה, הרמב"ם אמור להעדיף את שיטת חכמי היכלאם משום שהיא מבוססת על הבריאה, שהיא אחת מיסודות דת משה; אולם הוא מעדיף שלא ללכת בדרכם, מפני שלדעתו, גישתם הפילוסופית מבוססת על פרשנות מוטעה של המציאות. ראייתם לחידוש העולם מפוקפקת, ולכן ראייתם לקיום הבורא רעועה אף היא. הרמב"ם איננו חפץ שעניין עקרוני כמו מציאות ה' לא יהיה מוחלט משום שהוא נשען על הנחה שאיננה מוכחת. לאור זאת, הרמב"ם נוקט בגישת הכופרים בחידוש העולם, כדי להוכיח את מציאות הקב"ה, **אף שהוא סובר שהעולם מחודש, ולא, ח"ו, קדמון.**

ולפיכך תמצא שאני תמיד בכל מה שחיברתי בספרי ההלכות, אם נזדמן לי הזכרת יסודות, אז אעסוק בקיום מציאות ה', הריני מקיימו בדברים הנוטים לצד הקדמות, **לא שאני סובר את הקדמות**, אלא שאני רוצה לקיים מציאותו יתעלה בדתנו בדרך מוכחת שאין בה ויכוח כלל, ולא נניח את ההשקפה הזו הנכונה רמת המעלה נשענת על בסיס שכל אדם יזעזעהו ויחשוב לנתצו, ואחר יחשוב כי לא נבנה מעולם כלל. (מורה הנבוכים א, עא)¹¹
 ואכן, הרמב"ם (מו"נ ח"ב) מנתק בין שאלת מציאות ה' לבין היות העולם מחודש. הוא מוכיח את מציאות ה' במנותק מהוכחת חידוש העולם, ולאחר מכן הוא מתמודד חזיתית עם שאלת הקדמות.

כך נהג הרמב"ם גם במשנה תורה, שהרי בפרק א מהלי יסודי התורה הביא למציאות הקב"ה הוכחה המקובלת על הפילוסופים, ללא קשר עם היות העולם מחודש¹².
 כעת ננסה להשתמש בעיקרון זה ביחס לדברי הרמב"ם אודות אהבת ה' ויראתו.

11. וכן פיהמ"ש סנהדרין י, א, היסוד הרביעי. ועיי בדברי הרב קוק זצ"ל (מאמרי הראייה, ח"א עמ' 15, 110-111).

12. עיי בדבריו בהלכה ה, ביחס לסיבוב הגלגל, שהיא גדולת הראיות למציאות ה' (מו"נ א, ע בסופו).
 לעני"ד רמז הרמב"ם בשני המקומות כי כך נהג במשנה תורה. כך הוא במו"נ א, עא, שם כתב "ולפיכך תמצא שאני תמיד בכל מה שחיברתי בספרי ההלכות...", והכוונה למשנה תורה (עיי מו"נ שם עמ' 75, וכן בפתיחה למו"נ העי' 18 ועוד), והן בדבריו בפיהמ"ש ביסוד הרביעי, שם משמע כי הוא מתכוון לא רק לדבריו במו"נ אלא בעיקר לדבריו במשנה תורה. הוא מפנה לדבריו במו"נ כיוון ששם נמצאת הסיבה לגישה שבה נקט, סיבה שאינה מובאת במשנה תורה.

וכבר עמדו חלק ממפרשי הרמב"ם על כך שהוכחתו למציאות הבורא מתקיימת גם לאלו הסוברים את הקדמות (צפנת פענח, אור שמח ועבודת המלך על אתר, וראה גם הערת הרב רבינוביץ בעמ' כ במהדורתו יד פשוטה). אמנם, ביחס לאברהם, הרמב"ם מתייחס לכך כראיה **לבריאה** ולא רק לקיומו של ה-א. נראה כי הסיבה לכך נעוצה בדבריו במו"נ ב, יט, שם מסביר הרמב"ם כי יש קושי בגישת הקדמות של אריסטו להסביר את התנועות השונות של הגלגלים. לכן, התבוננות בתנועת הגלגלים השונים מהווה ראיה מסוימת לכך שישנו **בורא** לעולם. זו היתה דרכו של אברהם (שם), ליד הערה 52). בכך אף יש חידוד הנקודה שהעלינו: בהלי יסודי התורה נמנע הרמב"ם מלהתייחס להוכחות לחידוש העולם מהתבוננות בגלגלים אף שבהמשך ספרו הוא רומז לכך.

ד. מיקום מצוות אהבה ויראה בהלכות יסודי התורה

ראשית, אנו מניחים כי ישנה משמעות לסדר הפרקים בהלי' יסודי התורה. באופן כללי, ששת הפרקים הראשונים עוסקים במציאות ה' ודברים הקשורים אליו. ארבעת הפרקים הנותרים עוסקים בקשר שבין הקב"ה לבני האדם, הבא דרך הנבואה והתורה. סדר זה משמעותי לא רק כחלוקה עניינית. הרמב"ם נמנע מלהתייחס בפרקים המוקדמים לעניינים המובאים ומבוארים בפרקים שלאחר מכן.

כאשר דן הרמב"ם באהבת ה' וביראתו, הוא עושה זאת בפרק ב, לאחר שדן במציאות ה', אחדותו ואי-גשמיותו. בשלב זה עוד לא דן הרמב"ם בנבואה ובתורה, שעליהן ידון רק לאחר מכן. לאור זאת, ברור מדוע הרמב"ם לא התייחס לאהבת ה' דרך התבוננות בתורה: מכיוון שהוא טרם התייחס לנבואה, וכל שכן לתורה¹³, אין הוא יכול לבסס את אהבת ה' על דברים אלו. דבר דומה קיים ביחס ליראת העונש. אף שיתכן שיראת העונש נראית פחותה מיראת הרוממות, הרי היא מניחה שישנה השגחה. כל עוד לא דן הרמב"ם בקשר שבין הקב"ה לבין בראיו (נבואה והשגחה), אין הוא יכול להתייחס לפן זה של יראה.

לאור מיקומן של מצוות אלו, מובן מדוע לא ציין הרמב"ם את אהבת ה' דרך התורה, או את יראת העונש. אולם, כעת מתעוררת שאלה אחרת. מדוע בחר הרמב"ם לציין מצוות אלו בשלב זה, ולא כתבן לאחר מכן? שהרי, אילו היה כותב אותן לאחר מכן, הוא יכול היה להתייחס לכל הפנים של המצוות הללו. נראה שמלבד העובדה שהרמב"ם רצה לדון במצוות הקשורות בקב"ה כיחידה אחת, יש בכך טענה עקרונית, הכרוכה בטענתו ביחס לשאלת הבריאה. התייחסות למצוות אלו בהמשך דבריו אכן היתה מאפשרת לו הרחבת המצוות ביחס לתורה ולהשגחה, אך בכך הוא היה מתנה את מצוות האהבה והיראה בתורה ובהשגחה. אהבת ה' המושגת על ידי התבוננות בתורה מניחה את העיקרון של תורה משמים, וכמובן נבואה. יראת ה' המתייחסת ליראת העונש מניחה את העיקרון של השגחה, שכן ועונש. אהבת ה' ויראתו היו מותנים במקרה זה בנבואה, בתורה משמים, בהשגחה ובשכר ועונש. הרמב"ם העדיף למקם מצוות אלו כך שיהיו מקובלות גם ללא ההנחות הנוספות, החשובות כשלעצמן. הפיכת המצווה לבסיסית יותר, וממילא משמעותית ומחייבת יותר, באה על חשבון אופיה. מחד גיסא, אהבה ויראה אלו אינן מתייחסות לה' כנותן התורה או כמשגיח בעולם, אלא כלפי הא-ל המקיים את העולם בכל רגע ורגע. אך מאידך גיסא, בזה הוא גם כוחן. עניינים אלו הם אוניברסליים ובסיסיים, ונוגעים אף לאנשים שאינם מקבלים מושגים דוגמת השגחה ושכר-ועונש. מעצם הסתכלותנו בטבע אנו מגיעים להכרה שכלית במציאות ה', אחדותו ואי-גשמיותו. מסקנה מהכרה שכלית זו היא אהבת ה' ויראתו.

13. במו"נ (ב, מה) מסביר הרמב"ם כי תנאי לתורה הוא מציאות נבואה, ותנאי לנבואה הוא מציאות מלאכים. ואכן, לפני שדן הרמב"ם בתורה (ובנבואה משה), הוא דן בנבואה (הלי' יסודי התורה פרק ז), ועוד קודם לכן (פרק ב) הוא דן במציאות המלאכים.

בדרך האמת שלו, בחר הרמב"ם להתייחס לעקרונות אהבת ה' ויראתו בראשית דבריו כדי להעניק להם מעמד ובסיס איתן, ללא הנחות מרובות¹⁴. מדברינו אלו עולה שהפרקים הראשונים במשנה תורה עוסקים בעניינים האמורים להיות נחלתו של כל אדם המכיר בכבוד קונו¹⁵. לספר המצוות מגמה אחרת, והיא מניית המצוות:

ואין כוונתי בחיבור זה לפרט דיני איזו מצוה מן המצוות, אלא למנותן בלבד. ואם אפרש מהן משהו בשעת הזכרתן, הרי אפרשנו רק על דרך פירוש השם... (הקדמה לספר המצוות, עמ' ו-ז) ולכן, אף שהמעין בספר המצוות יראה כי ישנה משמעות לסדר המצוות, מסתבר שעדיין כל מצווה עומדת בפני עצמה, וממילא כלל בה הרמב"ם את הכלול בתוכה, לדעתו. הדירוג הפנימי שאותו חשפנו במשנה תורה אינו קיים בספר המצוות. לכן התייחס הרמב"ם בדבריו להתבוננות במצוות וציווי ה' כדרך להגיע לאהבתו, וכן ליראת העונש, הכוללת השגחה פרטית. אמנם, יש להעיר כי הסברנו זה איננו מבאר מדוע נקט הרמב"ם בספר המצוות רק את יראת העונש ולא נקט גם את יראת הרוממות, והדברים צ"ב¹⁶.

* * *

העובד מאהבה, עוסק בתורה ובמצוות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם; לא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטובה, אלא עושה האמת מפני שהוא אמת, וסוף הטובה לבוא בכלל. ומעלה זו היא מעלה גדולה עד מאד, ואין כל חכם זוכה לה. והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה "אוהביו", לפי שלא עבד אלא מאהבה. והיא המעלה שציוונו בה הקב"ה על ידי משה רבינו, שנאמר "ואהבת את ה' א-להיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך"... (הלי' תשובה י, ב)

14. דרך זו נעשית גם בהוכחות לוגיות, המבוססות על גזירת משפטים מתוך מספר מצומצם ככל הניתן של הנחות, כדי לתת תוקף נרחב לאותם משפטים.
15. היינו: השכל, עי' פיהמ"ש חגיגה ב, א.
- לאור דברינו עולה כי מצוות קידוש השם ואיסור חילולו ואיסור ברכת ה', שעליהם דן הרמב"ם לפני שדן בנבואה, הן בסיסיות והאדם אמור לקבל את העקרונות העומדים מאחוריהם גם ללא ציווי נבואי. כך אכן עולה לכאורה ממקומות נוספים. בהקשר זה ראה את דבריו בספר המצוות (עשה ג ו-ט), וראה מאמרי "אהבת ה' והפצת שמו במשנת הרמב"ם", עלון שבות 162, עמ' 137-161. ביחס לברכת ה', שעליה מצוים בני נח כותב הרמב"ם שהיא מהמצוות שהדעת נוטה להן (הלי' מלכים ומלחמות ט, א). יש להדגיש כי איננו מתייחסים לשאלה האם בני נח מצוים במצוות אלו, אלא אנו טוענים כי ניתן להגיע לעקרונות שעליהם הן מבוססות גם ללא ציווי נבואי, ואכמ"ל.
16. העובדה כי במו"נ ג, כח התייחס הרמב"ם לפן האהבה על פי התבוננות בטבע, מובנת לאור מגמתו הפילוסופית של חיבור זה. בנוסף, במו"נ הרמב"ם איננו מרחיב בדבר זה אלא מפנה למשנה תורה. על כן, יתכן שאין לדייק משם לענייננו.